

Hushållningens pedagogiska innehåll – en analys av *ICA-Kuriren* 1942

ÅSA BROBERG

Stockholms universitet

BIRGITTA SANDSTRÖM

Stockholms Konstnärliga Högskola

I föreliggande artikel analyseras konkreta exempel från första årgången av ICA-Kuriren på vad kvinnor förväntades kunna och göra när Sverige hade ransonering av förnödenheter. På husmor lades ansvaret att hantera det spänningsfält som då uppstod mellan vetenskaplig- och praktikbaserad kunskap, rationalitet och irrationalitet samt modernt och omodernt. Det resulterade i en mängd uppmaningar som innebar att både "gasa", bejaka det moderna, och "bromsa", spara och återanvända.

Under andra världskriget uppmanades svenska medborgare att öka pappersanvändningen i stället för att nöta på linne och tyg. I dag är tygkassen något som anses spara på miljön genom att minska på plast- och pappersanvändningen. När resurserna är knappa talas det om vikten av att hushålla med dem och då avses i stort sett att de ska räcka längre (en utsträckning i tid) och till fler (en utsträckning i rummet). Vad det innebär rent konkret är i högsta grad historiskt och kulturellt förankrat vilket blir tydligt i jämförelsen av pappersanvändningen på 1940-talet och tygkassen i dag. I båda fallen blir användningen ett synligt ställ-

Artikeln har granskats av två externa lektörer enligt modellen *double blind peer review*.

Åsa Broberg (f. 1971) är lektor i pedagogik med inriktning mot utbildningshistoria vid institutionen för pedagogik och didaktik, Stockholms universitet. Hennes senaste publikation är "Verkstaden som skola eller skolan som verkstad: Om produktion som pedagogisk praktik i svensk yrkesutbildning", *Nordic Journal of Vocational Education and Training* 2016 6(2) s. 46–65.

E-post: asa.broberg@edu.su.se

Birgitta Sandström (f.1950) är docent i pedagogik och gästprofessor vid Stockholms Konstnärliga Högskola. Hon har medverkat i ett flertal VR-finansierade forskningsprojekt och varit vetenskaplig ledare för ett nyss avslutat forskningsprojekt, Språkliggörande av dans. Hennes senaste publikation är som redaktör och författare till antologin *Språket och dansen* (Stockholm 2017).

E-post: birgitta.sandstrom@uniarts.se

ningstagande som delvis vilar på en kunskap om vad som framstår som ett ideal. Genom att vända uppmärksamheten mot det dagliga arbetet i ett hushåll med allt vad det innebar av matlagning, klädvård och städning under en period när tillgången på mat och material var begränsad avser föreliggande undersökning att lyfta fram konstruktionen av husmor under denna tid. Det bidrar även till att ge perspektiv på dagens utmaningar vad gäller global fördelningsproblematik och klimathot.

Syftet med denna artikel är att beskriva och analysera konstruktionen av husmodern i *ICA-Kuriren* (1942) för att därvidlag komma åt de kunskaper, det lärande och de handlingar som förväntades av husmodern under tiden av ransonering. Det tal om hushållning som skrivs fram i denna tidning är särskilt intressant eftersom tidningen gavs ut av ett aktiebolag som samlade fyra stora livsmedelsleverantörer samtidigt som tillgången på konsumtionsvaror var begränsad.

Undersökningen placerar sig i det pedagogikhistoriska fältet genom att intressera sig för de påverkansprocesser som rör förhållandet mellan samhälle och individ och som sätter fokus på vilka förväntningar som formuleras och förmedlas.¹ Uppmärksamheten i denna artikel riktas mot hur strukturer, i det här fallet föreställningar om kvinnans uppgift och ansvar i hemmet samt politiska samhällsförändringar och en påbjuden ransonering av mat och material, påverkar hur människor hanterar rådande villkor. Vi ställer därför frågor om vad husmor ska kunna, hur hon ska tänka och vad hon ska göra i en situation där det råder ovisshet om hur länge kriget och ransoneringen ska pågå.

Vi vill därmed bidra till att synliggöra hur föreställningar om kvinnors uppdrag i samhället kunde ta sig uttryck i vardagliga praktiker under denna tidsperiod.

1. Per-Johan Ödman, *Kontrasternas spel I: En svensk mentalitets- och pedagogikhistoria* (Stockholm 1995). Se även arbeten som berör kvinnors disciplinering genom bildning och utbildning t.ex. Ulla Johansson, *Att skolas för hemmet: Trädgårdsskötsel, slöjd, huslig ekonomi och nykterhetsundervisning i den svenska folkskolan 1842–1919 med exempel från Sköns församling* (Umeå 1987); Eva Trotzig, "kvinnan bär hemmets trefnad på spetsen af sin synål": Kvinnlig skolslöjd i Stockholms folkskolor decennierna runt 1900 (Stockholm, 1992); Gro Hagemann & Hege Roll-Hansen (red.), *Twentieth-century housewives: Meanings and implications of unpaid work* (Oslo 2005).

Tiden och den tidigare forskningen

Visionen om folkhemmet introducerades i Sverige under 1930-talet, och under andra världskriget utvecklades den till en väletablerad föreställning om det svenska samhället som en välorganiserad gemenskap där rätt man på rätt plats skulle bidra på ett optimalt sätt till samhällets utveckling.² Förverkligandet av denna föreställning krävde en omfattande statlig styrning ända in i de svenska hemmen.³ Det privata hushållet blev en angelägenhet för hela samhället och husmors roll central i folkhemsbygget.⁴ Konstruktionen av Sverige som ett folkhem legitimerades av och utfördes med hjälp av ett genomgripande rationaliseringstänkande.⁵ Rationaliseringstänkarna färgades av en särskild vetenskapssyn och teknikoptimism som tydligt påverkade hushållning som kunskapsområde.⁶ Utmärkande för denna vetenskapssyn var dess betoning på metod. Systematiska metoder tillskrevs en stor förändringspotential – en möjlighet att göra fler saker kvalitativt bättre på kortare tid. Det var ett underliggande antagande att stordriften av det svenska folkhemmet krävde detta. Men att omforma och modernisera det svenska samhället enligt den nya rationaliteten krävde en pedagogisering av arbetet och vägar för pedagogiserande att nå ut.⁷

Flera av dessa vägar att nå husmor och påverka hennes arbete har synliggjorts i den tidigare forskningen och det pedagogiska innehållet har presenterats mer övergripande. Med denna studie vill vi bidra till

2. Ellinor Platzer, *Från folkhem till karriärhushåll: Den nya husliga arbetsdelningen* (Växjö 2007); Jonas Frykman (red.), *Modärna tider: Vision och vardag i folkhemmet* (Malmö 1985); Jenny Andersson & Jan af Geijerstam, *Industriland: Tolv forskare om när Sverige blev modernt* (Stockholm 2008).

3. Yvonne Hirdman, *Att lägga livet tillrätta: Studier i svensk folkhemspolitik* (Stockholm 2000) s. 176–187; Ann-Katrin Hatje, *Befolkningsfrågan och välfärden: Debatten om familjepolitik och nativitetsökning under 1930- och 1940-talen* (Stockholm 1974); Katarina Larsson, *Andrahandskontrakt i folkhemmet: Närmiljö och kvinnors förändringsstrategier* (Örebro 2004).

4. Hirdman (2000) s. 183–188; Britta Lövgren, *Hemarbete som politik: Diskussioner om hemarbete, Sverige 1930–40-talen, och tillkomsten av Hemmens forskningsinstitut* (Stockholm 1993); Brita Åkerman (red.), *Den okända vardagen: Om arbetet i hemmen* (Stockholm 1983).

5. Hans De Geer, *Rationaliseringsrörelsen i Sverige: Effektivitetssidéer och socialt ansvar under mellankrigstiden* (Stockholm 1978) s. 241–245.

6. Om olika typer av hushållsanknuten forskning, se t. ex. Åkerman m.fl. (1983); Brita Åkerman (red.), *Kunskap för vår vardag: Forskning och utbildning för hemmen* (Stockholm 1984) s. 75–76, 91–92, 225–227; Jan-Erik Hagberg, *Tekniken i kvinnornas händer: Hushållsarbete och hushållsteknik under tjugo- och trettiotalen* (Linköping 1986); Boel Berner, "Husmors filmer och den moderna husmodern: Teknik och expertis i hushållet under 1950- och 60-tal", *Historisk tidskrift* 119:3 (1999) s. 479–507; Lövgren (1993) kap. 5.

7. Åsa Broberg, *Utbildning på gränsen mellan skola och arbete: Pedagogisk förändring i svensk yrkesutbildning 1918–1971* (Stockholm 2014) s. 157–163.

att belysa hur detta tog sig konkreta uttryck genom att visa hur föreställningen om husmors arbetsuppgifter framställdes i en kommersiell tidskrift inom ramen för den roll hon tillskrevs under krigstiden och folkhemsbyggandet.

Den moderna husmoderns uppkomst och omvandling har tidigare belysts av forskare från olika vetenskapliga områden.⁸ Centralt för den historiska bilden av husmor är att hon är en del av moderniteten, som under 1900-talets första hälft i grunden vilade på ett rationellt tänkande, tron på central styrningseffektivitet och generella lösningar på olika samhällsproblem.⁹ Sedan länge fanns så kallade hushållningssällskap och ett exempel på den inriktning som hushållandets kunskapsbildning skulle ta finner vi till exempel redan på 1930-talet i Föreningen för rationell hushållning. Från den här tiden ser man också att vetenskapliggörandet av hushållning började göra sig gällande och i dess kölvatten uppstod en mängd olika vägar för spridning av denna nya hushållningskunskap. Statens intresse av att vara med och formulera kompetensområdet hushållning och konstruera dess experter visar sig på lite olika vis. Ett betänkande, *Betänkande rörande den husliga utbildningen*, läggs fram i anslutning till befolkningsutredningen 1945.¹⁰ Här understryks kvinnans roll som ansvarig för hem, barn och konsumtion och man framhåller att utbildning i detta är av största vikt i det nya samhället. Utredarna tänker sig en mängd olika typer av utbildning och utbildningsverksamhet.

Ett annat uttryck för statens ambition att utbilda husmor är inrättandet av det statliga organet Aktiv hushållning som hade till uppgift att samla och sprida information och kunskap om hushållning.¹¹ Lantbruksskolor som utbildade för att sköta ett lanthushåll förekom sedan tidigt 1900-tal. Till det kan läggas olika hushållsskolor i både privat och kommunal regi, bland annat inom ramen för det statligt finansierade yrkesutbildningssystem som gick under samlingsnamnet Praktiska ungdomsskolor. Dessa vände sig till skillnad från lantbruksskolorna till de

8. Hirdman (2000); Berner (1999) s. 484–486; Hagberg (1986); Lövgren (1993); Gullan Sköld, *Från moder till samhällsvarelse: Vardagskvinnor och kvinnovardag från femtiotal till nitiotial i familjetidningen Året runt*. (Stockholm 1998); Gro Hagemann & Hege Roll-Hansen (red.), *Twentieth-century housewives: Meanings and implications of unpaid work* (Oslo 2005).

9. Andersson & Geijerstam (red.) (2008) s. 13–15.

10. SOU 1945:4 *Betänkande rörande den husliga utbildningen*.

11. Brita Åkerman, "Aktiv Hushållning", i Brita Åkerman m.fl. (red.), *Kunskap för vår vardag: Utbildning och forskning för hemmen* (Stockholm 1984) s. 78–85.

som skulle sköta egna och andras hushåll i stadsmiljö.¹² Bakgrunden till den här artikeln kan till viss del relateras till just det stora utbud av utbildande verksamhet som både fanns etablerat sedan tidigare med fokus på kvinnors husliga utbildning och som föreslås i ovan nämnda betänkande. Man skulle kunna tala om en hushållningens kunskapskontext och hit hör både utbildning och bildning samt institutioner och tekniker för spridning av kunskaper. I denna politiska fostran är staten emellertid inte ensam aktör. Det uppstod mer eller mindre uttalade allianser mellan staten och kommersiella krafter som till exempel Kooperativa förbundet och Inköpscentralernas aktiebolag.¹³

Krigsåren innebar en viss ökad export av specifika produkter och råvaror men svårigheten att importera innebar också en utveckling av den nationella marknaden.¹⁴ Dessutom kan man utgå från att vissa varor som tidigare gått att sälja till en större internationell marknad blev svårare att avsätta under kriget när ekonomin i så många länder drabbades hårt. När varor inte gick att sälja till utländska marknader blev den svenska kunden av stor betydelse. Man kan tala om två typer av samhällsprojekt under denna tid. Det ena var att underhålla moderniseringen genom att bejaka den tekniska och industriella utvecklingen som berörde hemmet och hushållningen – ett långsiktigt, redan påbörjat projekt. Ett annat, mera kortsiktigt, projekt handlade om att hantera krigets konsekvenser med ransonering av olika varor. Båda projekten drevs av både kommersiella och politiska krafter.

Vi menar därför att 1940-talets kristid accentuerade behovet av nya kunskaper och förmågor för att kunna hushålla, det vill säga att kunna hantera ransoneringskraven och samtidigt bejaka den nya ekonomin baserad på konsumtion. Under 1940-talet var samhällsekonomiska idéer kring konsumtion och tillväxt redan starka men omformulerades på grund av de begränsningar som kriget medförde. Det resulterade i en för konsumtionssamhället paradoxal process som innebar att man behövde både gasa och bromsa i konsumtionsutvecklingen. Detta fick stor betydelse för tidens kvinnliga kompetensområde – hushållandet.

12. Fay Lundh Nilsson, "Den svenska folkhögskolans yrkesinriktade utbildningar 1868–1940", i Fay Lundh Nilsson & Anders Nilsson (red.), *Två sidor av samma myn? Folkbildning och yrkesutbildning vid de nordiska folkhögskolorna* (Lund 2010) s. 92–97; Broberg (2014) s. 24–27.

13. Peder Aléx, *Den rationella konsumenten: KF som folkuppföstrare 1899–1939* (Umeå 1994) kap. 6.

14. Lennart Schön, *An economic history of modern Sweden* (London 2012) kap. 5.

Att bilda eller utbilda den moderna husmodern var en uppgift som många aktörer tog sig an.¹⁵ Denna artikel tar sats från en av dessa aktörer, nämligen ICA, och det verktyg som användes för att nå kvinnorna i hemmen – *ICA-Kuriren*. Tidningen är av särskilt intresse inte minst för att den uppstod 1942, då andra världskriget skapade svårigheter för hushållens konsumtion och därmed också för producenternas försäljning. Det gällde därför inte bara utbildning och fostran av den moderna husmodern utan även en tillfällig krigstidshusmor rustad både för samtid och framtid. I *ICA-Kuriren* skapades en arena för en intressant triad: experten, handlaren och husmor. Tillsammans framstår de i tidningen som mycket viktiga för att klara av ransoneringstidens logistik, begränsningar, utmaningar och framför allt för en positiv utgång för (konsumtions-)samhället.

Sammanfattningsvis infaller vår undersökningsperiod i en tid då flera politiska och ideologiska rörelser och omständigheter av betydelse för hushållning verkade: tilltron till vetenskap och rationalitet, krigsår med ekonomiska konsekvenser samt folkhemsbyggandet som socialpolitiskt projekt. Den tidigare forskningen har belyst dessa områden på olika sätt. Den har däremot inte fördjupat sig i husmor som pedagogiskt projekt och det lärande och den kunskap som formuleras i korstrycket mellan de ovan nämnda samhällsrörelserna.

Teoretiskt ramverk

Vi har för att skapa en kritisk förståelse av hur husmor framställs i *ICA-Kuriren* under 1942 års utgivning, likt Johan Asplund, gått utanför fenomenet och placerat in det i de rådande politiska villkoren och de strukturella förutsättningarna.¹⁶ Här rör det sig, som vi tidigare nämnt, om en tid då ett världskrig pågick vilket innebar särskilda regleringar och påbud som i sig bidrog till att stärka den auktoritetstro och tillit som har långa rötter i svensk historia.¹⁷ Politiska villkor och strukturerna

15. Berner (1999); Sköld (1998); Carin Boalt, *1000 husmödrar om hemarbetet* (Stockholm 1964); Lövgren (1997); Aléx (1994) kap.8. Se även intressanta exempel på relationen mellan husmor och konsumtionssamhället: Ellen Cathrine Lund, "Soap war: Marketing of housewives 1950–1970", i Hagemann & Hege Roll-Hansen (red.) (2005) s. 133–164 och Pernilla Jonsson, "Följ de omtänksamma husmödrarnas exempel..." Livsmedelsannonsering i en svensk dagstidning, 1875–1965", *Historisk tidskrift* 129:2 (2009) s. 205–234.

16. Johan Asplund, *Teorier om framtiden* (Stockholm 1979) kap.7.

17. Henrik Berggren & Lars Trädgårdh, *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige* (Stockholm 2006) s. 33–76 och Bo Rothstein, *Sociala fällor och tillitens problem* (Stockholm 2003) s. 222–281.

som dessa för med sig är ofta trögrörliga medan tidsandan, i bemärkelse en epoks tankemönster, strömningar och värderingar är betydligt mer lättrorliga och ett nytt perspektiv kan lätt ersättas av ett som dominerat tidigare.¹⁸ Vi vill i denna artikel synliggöra hur husmors uppgift kom till konkreta uttryck på en diskursiv nivå i *ICA-Kuriren*. Det innebär att vi genom det pedagogiska innehållet, det vill säga lärandet, kunskaperna och fostran, kan närma oss både former och föreställningar om kristidens husmor som konstruerades i tidningen.¹⁹ Analysen bygger på en kritisk diskursteorier.²⁰ Diskursiva praktiker där texter produceras och konsumeras (och tolkas) ses som en social praktik vilken bidrar till att konstituera den sociala världen inklusive social identiteter och sociala relationer.²¹ Det kan med Foucaults terminologi beskrivas som en styrningsform som utvecklas när två rörelser samverkar, den ena är en starkt centraliserad statsmakt, den andra är en utbyggd decentraliserad och diversifierad verksamhet.²² I början av 1900-talet accelererade en utveckling där bondesamhällets husmor tidigare traderade kunskaper nu fick konkurrens av idéer om vikten av effektivitet och rationalitet. Det pedagogiska förstår vi som en påverkansprocess vilken avsåg att få mottagaren att sträva mot vissa ideal i en tid där två motsägelsefulla diskurser opererade som vi vill beskriva som att "gasa och bromsa" samtidigt.

Dessa sammankopplade diskurser kan spåras tillbaka på en grundläggande tankefigur om att samhällets och människans utveckling har en riktning framåt.²³ Ambitionen är med andra ord att i denna studie klarlägga och problematisera det pedagogiska innehållet på den diskursiva nivån. Vid den här tiden opererar även andra diskurser som husmor har att förhålla sig till. Det handlar bland annat om dikotomier som vetenskaplig- och praktikbaserad kunskap, rationalitet och irrationalitet samt modernt och omodernt.

18. Sven-Erik Liedman, *Iskuggan av framtiden: Modernitetens idéhistoria* (Stockholm 1997) s. 517–541; Kim Salomon, *Rebeller i takt med tiden: FNL-rörelsen och 60-talets politiska situation* (Stockholm 1996).

19. Michel Foucault, "Governmentality", i James D. Faubion (red.), *Power: Essential works of Foucault 1954–1984*, vol.3. (London 1994) s. 201–222.

20. Norman Fairclough, *Critical Discourse Analysis* (London 1995).

21. Marianne Winther Jørgensen & Louise Phillips (red.), *Diskursanalys som teori och metod* (Lund 2000) s. 66–70.

22. Michel Foucault, "Governmentality", i Graham Burchell, Colin Gordon, Peter Miller (red.), *The Foucault effect: Studies in governmentality* (London 1991) s. 88; Michel Foucault, "Governmentality", i Faubion, (red.) (1994) s. 201–222.

23. Liedman (2014) s. 519–528.

Material och tillvägagångsätt

Vi har samlat och kategoriserat uttalanden om vad husmodern är och vad hon ska/bör göra och vilken betydelse hon tilldelas liksom hur detta legitimeras. Inledningsvis lästes årgångar från både 1940- och 1950-talen för att skapa en översiktlig bild av tidningens innehåll, struktur och utveckling.²⁴ Vi fann intressanta förskjutningar mot ett ökat anslag i riktning mot konsumism samtidigt som husmödrarnas ansvar för hushållning är fortsatt stark. Detta ledde oss till att fokusera på den första årgången där detta grundläggs under de särskilda omständigheter som ransoneringen utgjorde. Läsningen av *ICA-Kuriren* har genomförts av båda författarna som systematiskt läst samtliga 52 nummer av den första årgången, 1942. Urvalet av artiklar för analys är baserat på om innehållet berört praktisk organisation av hushållsgöromål.

De empiriska frågorna som styrkt läsningen är: Vilka kunskaper och förmågor hos husmor argumenteras det för i *ICA-Kurirens* artiklar? Hur legitimeras dessa?

Några källkritiska reflektioner kring tidskrifter som empiri och *ICA-Kuriren* specifikt rör dess tillkomst, syfte och aktörer (i tidningen och bakom utgivningen). Tidningen uppkommer under en tid då tillgången på livsmedel och drivmedel var begränsade på grund av kriget och ransoneringen. Tidningen var gratis och fanns tillgängligt i den lokala ICA-butiken. Det innebär att den nådde en särskild grupp husmödrar – de som handlade på ICA. Tidningen ingick som en av många publikationer som under den här tiden syftade till att fostra en särskild grupp av befolkningen till att vara rationell i både tanke och handling.

ICA är en förkortning av Inköpscentralernas aktiebolag, en sammanlutning av de fyra stora inköpsorganisationerna Hakonbolaget Västerås, Speceristernas varuinköp i Stockholm, Elbolaget i Göteborg samt Nordsvenska Köpmanna AB i Östersund. *ICA-Kuriren* kom ut för första gången 1942 och representerade alltså en särskild grupp av privatägda livsmedelsleverantörer. Det innebär att innehåll och tilltal i tidningen skiljer sig från andra samtida publikationer av samma slag men av andra upphovsmän, till exempel Kooperativa förbundets konsumenttidning. Tidningsgenren hade under första hälften av 1900-talet en uttalad

24. Av den anledningen finns även referenser till senare årgångar i de inledande styckena, t. ex. angående upplagestorlek och spridning. Det empiriska underlaget bygger emellertid endast på årgång 1 från 1942.

uppgift att fostra konsumenter och i det syftet särskiljer sig inte *ICA-Kuriren*. Däremot kan man lyfta fram att sammanslutningen av livsmedelsbolag i sig är ett exempel på tidens rationalisering och stordrift i syfte att öka kapitalkoncentration. Vi kan därför anta att utgivningen i första hand syftade till att öka försäljningen av bolagens produkter. I den bemärkelsen kan konstateras att tidningen är tendensiös men detta bedöms som en styrka för undersökningens syfte att undersöka diskurser om husmors kunnande i korstrycket mellan konsumtion och sparsamhet. En tidning utgiven av och för privatägda bolags verksamhet kan därmed tänkas tydliggöra ett spänningsförhållande mellan försäljning och konsumtionsfostran under ransoneringstiden. *ICA-Kurirens* mission var att modernisera hushållsarbete och reformera husmodern i enlighet med idén om den rationella människans överlägsenhet och vikten av att konsumera enligt nya mönster och ideal. En utgångspunkt för valet att använda tidningar som empiri är dess funktion som medierande verktyg för uppfattningar och idéer i sin samtid. För syftet att lyfta fram husmors praktiker och föreställningarna kring dessa är det viktigt att beakta vilka som kommer till tals i artiklarna.

Den tidsperiod vi valt att närstudera är det första utgivningsåret av denna tidning och som kan sägas vara en början på en dynamisk period i konsumentsamhällets tidiga skede. Tidningen var en arena där olika experter med olika auktoritet formades i en särskild relation.²⁵ Här gavs utrymme för vetenskapsmän, kvinnor i olika samhällspositioner, till exempel ordförande i hushållningssällskap, fackexperter, till exempel hushållslärarinnor, och handlaren – alltid en han – med den mest aktuella varukunskapen, de med störst insikt i utvecklingen. Tidningens aktörer (i och bakom) är de som har möjlighet att beskriva praktiker ur vardagen men som också har en fostrande agenda. Det senare gör att man kan tala om tidskrifter som pedagogiska texter.²⁶

Andra tidningar såsom *Lyckoslanten* och *Husmodern* torde också på ett intressant sätt visa på konstruktionen av husmor. Dessa tidningar startades mycket tidigare, 1926 respektive 1917. Det som gjorde att va-

25. Här lutar vi oss mot Boel Berners (1999) s. 481–484, tolkning av Zygmunt Baumans resonemang kring den aktiva medverkan av olika aktörer som krävs för att skapa både experter och expertis.

26. Annika Ullman, "Yrkestidningar som pedagogiska texter: Plåtslagares arbetsmiljö", i Staffan Selander & Boel Englund (red.), *Konsten att informera och övertyga: En antologi om pedagogik, text och retorik* (Stockholm 1994) s. 248–249.

let föll på *ICA-Kuriren* var dess tillkomst under de så kallade krisåren. Tidningen har den fördelen att den började ges ut under en tid som accentuerade kravet på hushållning på grund av ransoneringen och svårigheterna att få tag i importvaror. Den är en del av en tid i förändring och ett samhälle med nya konsumtionsmönster.

Hushållning i ICA-Kuriren

Begrepps sociala innebörder är ofta innehållsrika och ibland motsägelsefulla, för att inte tala om dess sociala konsekvenser. Hushållning är kärnan i *ICA-Kuriren* och begreppet hämtar sin anda från både folkhem, kristid och rationaliseringsrörelse under 1940-talet. Det kan ses med Foucaults terminologi som en styrningsmentalitet, där ett tydligt och starkt statligt påbud ska internaliseras och bäras på individnivå.²⁷ Hur dessa rörelser i tiden formade begreppets sociala innebörder i termer av ansvar och meriter eller behörigheter – alltså vem som kunde bära ansvar – är tydligt förmedlat i tidningen. Det är en pedagogisk text i den bemärkelsen att den vänder sig med ett anspråk på att förmedla kunskaper och att fostra. Den är också en pedagogisk text i en mer implicit bemärkelse genom att vara en del i tidens samhällskonstruktion.²⁸ Den ska alltså läsas med blicken både på de explicita kunskaper som förmedlades och på den funktion den hade som offentlig text.

Följande citat kanske kan ge en ledtråd till tidningens funktion som skapare av en samhällsbild byggd på rationaliseringsrörelsens credo:

Huvudaktörerna i detta hemmens revolutionsdrama, om man vill kalla det så, äro förutom husmodern livsmedelsfabrikanten och specerihandelsbiträdet.²⁹

Det är bilden av en rationell arbetsdelning i stor skala. Men rationell arbetsdelning är något som ofta är tema i tidningen och gäller det mesta som rör husmors arbete. Vi kan alltså se att tidningen ger eko av en tid där andra diskurser om hushållning opererar än de som gäller i dag. Vi kan se att dagens intresse för bland annat närodlat, långkok, surdegbröd och hemmagjord korv hämtar kunskaper från storhushållens kokkonst. Orsaken är emellertid inte ett tillstånd med ransonering på grund av

27. Kenneth Hultqvist & Kenneth Petersson (red.), *Foucault: Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik* (Stockholm 1995) s. 16–37.

28. Ödman (1998) s. 56–63.

29. *ICA-Kuriren* (IK) 1942:5 s. 2.

ett världskrig utan ett politiskt och ideologiskt ställningstagande hos enskilda personer och grupper som handlar om att ta ansvar för gemensamma resurser. Av citatet att döma fångar vi också dessa i en tid av kännbar förändring, inte bara till följd av krigets inverkan utan en tid när samhället genomgår stora omställningar. Upplevelsen av att hemmet befinner sig i en revolution kan inte enbart avfärdas som retorik.

Den nya konsumtionsekonomi och de nya konsumtionsmönster som i Sverige påbörjats på 1930-talet hade vid 1940-talets början ännu inte fått tydliga konturer.³⁰ Konsumtionen tar fart men med kriget bromsas den in genom begränsad tillgång och statlig styrning av resurserna. Detta tillstånd ställer nya och höga krav på konsumenternas kunskaper. Det som skulle konsumeras var till största delen varor för hemmets skötsel och trevnad och kvinnan blev den som skulle bli den nya experten. Hon behövde nya kunskaper om mat, städning, textil, barnuppfostran och barnomsorg samt ekonomi – kort sagt nya kunskaper i hushållning för att konsumtionssamhället skulle kunna förverkligas. Samtidigt fanns krav på sparsamhet och uppmaningar att inte slösa med resurser. *ICA-Kuriren* är ett exempel på sätt att skapa informellt lärande riktat mot en specifik funktion – husmoderns hushållande.

Tidningen hade redan från starten en stor geografisk representation och konkurrerade med de små leverantörerna till 8 000 livsmedels-handlare.³¹ År 1942 gavs första numret av *ICA-Kuriren* ut och det råder ingen tvekan om vilken målgrupp den vände sig till: "husmödrarnas speciella mat- och hushållstidning".³² Det går att påstå att den hade drag av yrkestidning. Det var många "experter", professionella inom en rad yrkesgrupper som skrev artiklar för läsaren som ett bidrag till hushållningens vidareutveckling. Den utgick precis som en yrkestidning från en kunskap om läsarens kunskaper. Vem som helst kunde inte läsa den och förstå eller ta tillvara de kunskaper och nyheter som erbjöds. Är

30. Hirdman (2000) s. 197–203.

31. Den utkom med ett nummer i veckan och redan till nummer 1942:7 meddelade man att tidningens upplaga uppgick till 378 895 exemplar och den föreföll öka stadigt. Fyra nummer senare tryckte man ytterligare 455 exemplar (1942:11). Tydligast blir bilden av IK:s ökande upplaga och spridning i 1944:47 där man på första sidan presenterar resultatet av en gallundersökning som ICA låtit göra. Rubriken löd "ICA Kuriren har en miljon läsare i 500 000 hem". Störst andel läsare hade man bland landsbygdens kvinnor där enligt uppgift 30 procent läste tidningen men också 20 procent av landsbygdens män tog del av innehållet. Inne i städerna var motsvarande siffror 21 procent respektive 16 procent.

32. IK 1942:1 s. 1.

definitionen av en yrkestidning i stället att den vänder sig till en yrkesgrupp så faller liknelsen eftersom *ICA-Kuriren* vände sig till husmodern. En föreställning om gemensamma kunskaper ger möjlighet att skapa ett fackspråk och det finns gott om exempel i tidningen på att den vänder sig till en grupp där basen är gemensam men varierande. Det visar sig inte minst genom hur man vänder sig till sina föreställda läsare. Ibland vänder den sig explicit till oerfarna läsare som nygifna husmödrar. Ibland kan man tänka sig att skribenten haft både erfarna och oerfarna husmödrar i tankarna, till exempel i följande artikel om hur man kokar potatis. Rubriken var utmanande: "Kan ni koka potatis?" Artikeln är ett exempel på hur man förmedlar föreställningen om att hushållning är en kunskapskrävande aktivitet. Genom olika uttryck, kommentarer och upplysningar visar texten att det fanns ett antagande om att vissa kunskaper finns samtidigt som mycket saknas:

Numera vet varje husmor, att potatisen skall kokas med skalen på – dels för att ingenting av den då behöver kastas bort och dels för att dess viktiga näringsämnen skyddas av skalet. Men potatisen måste vara så väl borstad, att den kan ätas med skalen på. Det finns nämligen de som föredraga att äta den så.

Potatisen skall koka i minsta möjliga vatten – se till att vattnet nått och jämt står över potatisarna, då de koka. Om vattnet får koka upp innan de lägges i, finns det utsikter, att C-vitaminet ej förstöres.³³

Information blandas med tips, det handlar både om kunskap och kreativitet i hushållningen. Till exempel påpekas förhållandet mellan koktiden och storleken på potatisen. Samtidigt ges tips om att vattnet är bra att spara för att späda andra rätter med – det kan "tillvaratagas" och göra soppan/köttet/såsen god. Artikeln är ett typiskt exempel på när de informationstäta och uppmanande dragen är framträdande.

Betraktas *ICA-Kuriren* som en yrkestidning, baserat på att man där ägnade sig åt en viss kunskapsproduktion och dess förutsättningar, var den manliga befolkningen under många decennier utestängda som läsare. De skulle inte ha kunnat tillgodogöra sig fackspråket i tidningen. Däremot fanns männen så att säga bakom tidningen, som sändare, inte mottagare. Tidningen representerade en organisation av *affärsmän* och många av experterna som uttalade sig var män, men där fanns också (ut-)bildade

33. IK 1942:1 s. 1.

kvinnor som lyftes fram som experter i olika frågor som rörde hushållet. Det fanns en grupp som visste mer och bättre och som skulle sprida kunskap till en mindre vetande grupp som dessutom kunde fel saker.

Det går att urskilja tre positioner för att skapa legitimitet i expertut-talanden om husmor och hushållning i *ICA-Kuriren*. Den ena gruppen rör sig i vetenskapssamhället, forskare som hänvisar till forskningsresultat. I den andra gruppen har man ofta förtroendeuppdrag, till exempel styrelseordförande i hushållssällskap, medan den tredje gruppen består av representanter för olika hushållsutbildningar. För att legitimera argumentationen används den obildade husmodern, hon som utgår från beprövad erfarenhet, som ett avskräckande exempel.

Att se tidningen som en yrkestidning är heller inte helt utan grund om man sätter ovan nämnda ambition att göra en bättre och modernare husmor, i samband med rationaliseringsrörelsen och de diskussioner den inspirerade. Under den tid då tidningen startades pågick redan en debatt om hemyrkets professionalitet.³⁴ Utbyggnaden av hushållsskolorna och själva begreppet hemyrket var konkreta uttryck för denna debatt. Under rationaliseringsrörelsens flagg fördes hemarbetet mycket nära det professionella, det talades mycket om hushållens rationalisering på vetenskaplig grund och att detta krävde en omskolning och utbildning av kvinnan i hemmet. *ICA-Kuriren* kan inte ses som en yrkestidning i strikt bemärkelse men det är inte alltför långsökt att tänka sig den som en del av debatten, ett led i professionaliseringen av husmor.³⁵ Faktum är att tanken på tidningen som en facktidsskrift var explicit:

Kalla det gärna ett "yrkesorgan" för husmodern! [...] Den moderna tidens arbetsfördelning har gjort hemmet till en del i det stora gemensamma världshushållet, där det inte är möjligt att stänga sig inom sina egna väggar.³⁶

Därtill ska förstås understrykas att ICA-handlarna inte var en yrkesorganisation utan en kommersiell organisation i rollen som utgivare. Den fungerade trots allt som en facktidning även om den inte var det. En möjlig tolkning av relationen mellan tidningen och debatten om hus-

34. Lövgren (1997); Ingrid Lindell, *Disciplinering och yrkesutbildning: Reformarbetet bakom 1918 års praktiska ungdomsskoleform* (Stockholm 1992) kap 6.

35. Hirdman (2000) s. 155, 203–210.

36. IK 1944:52 s. 2.

mors professionalisering är att en sådan professionalisering skulle gynna ICA-handlarna.

Från den inledande och översiktliga läsningen kan man utläsa att *ICA-Kuriren* vill framstå som en saklig, vetenskapligt grundad, pålitlig och pedagogisk aktör för bildning, inte försäljning.³⁷ Vi förstår tidningens innehåll som ett sätt för ICA-handlarna att förmå husmödrarna att handla varor utifrån nya argument och skapa nya konsumtionsmönster. Det innebär att i grunden ändra både sitt tanke- och handlingsmönster.

Husmor i hemmet – en nödvändig expert på många områden

Det finns några intressanta spänningar i *ICA-Kurirens* konstruktion av husmodern. Ett överordnat spänningsförhållande är det mellan rationellt och icke-rationellt där det rationella är det eftersträfvansvärda. Det framställs exempelvis i olika motsatsförhållanden: nya och gamla kunskaper, erfaren och oerfaren husmor, kunnig och okunnig husmor. Tidningen vänder sig på olika sätt till en husmor som redan kan och en som inte har tillägnat sig den nya tidens vetenskapliga hållning till hemarbetet. Den bygger på anspelningen att det finns de som slagit in på rätt spår, alltså anammat och börjat sin utveckling mot expert, och de som inte ens har förstått att de inte förstått. Kvinnor kritiserar av kvinnor både enskilt och som kollektiv, men samtidigt stöder man sig på en kvinnlig gemenskap och en kvinnlig kunskap som är annorlunda än den manliga. En möjlig tolkning är att texterna skapar den nya husmodern som expert och att denna skapelse är ett resultat som eftersträvades av andra experter till exempel "livsmedelsfabrikanten" och "specerihandelsbiträdet".³⁸ Denna expertrelation är en del i formandet av konsumtionsdiskursen, en diskurs som drevs av tankefiguren modernitet som god och begärlig.

I det följande tar vi upp några exempel på hur motstridiga och spänningssfyllda budskap som rör husmor tar sig uttryck i *ICA-Kurirens* spalter i olika nummer från 1942.

Moderniserade kunskaper

Vi kan till en början konstatera att husmodern, alltid en hon, tilldelas en mycket stor betydelse för hur Sverige ska klara krisåren med ransoneringsringar och matbrist. Det konstateras bland annat att det inte var "några

37. IK 1942:8 s. 2, se även längre fram t.ex. 1944:1 och 1944:16.

38. Se tidigare citat från IK 1942:5 s. 2.

småsummer, som husmödrarna omsätta, och det är oöverskådliga värden de förvalta”.³⁹

Men det handlar om mer än bara ekonomi, det handlar om hennes betydelse för samhällets utveckling och välbefinnande. I *ICA-Kuriren* speglas en samhällsfunktion som kräver kunskaper om näringsriktig kost, hur födoämnen bäst lagas och förvaras, hur kläder ska vårdas, boendet ordnas trivsamt, huset städas och barnen uppfostras. För detta och mer därtill behövs rationellt tänkande och planeringsförmåga utöver en medvetenhet om att det krävs nya sätt och nya kunskaper för att ta sig an både gamla och nya problem och uppgifter.

Husmoderns funktion är oåterkalleligt central men hennes kunskaper i det rationella tänkandet och handlandet anses bristfälliga. Det går att hävda att hennes vardagskunskaper ifrågasätts på nästan alla områden. Till exempel finner man under rubriken ”Kan ni diska?” en liten notis där det med en referens till en hushållsexpert sägs:

Gå igenom i det följande vad en hushållsexpert säger om sättet att diska rätt, så får ni se om det är ert eget – försök annars att arbeta med disken efter den metoden, ty den underlättar arbetet och gör disken faktiskt roligare!⁴⁰

Exemplet visar hur kompetensen först ifrågasätts för att sedan byggas upp på nytt och det gör livet roligare. Hur man städar huset på ett rationellt sätt blev föremål för en artikelserie där man hade för avsikt att ”ventilera städproblemen”. Serien började med att konstatera huvudregeln att städning ska ske inifrån och ut. En viktig grund för städning är utrustning och förvaring. Det innebär bland annat att man diskuterar och rekommenderar de bästa skaftlängderna på skurborsten, men också att man talar om hur redskapen ska rengöras och hängas upp på ett speciellt sätt efter användning.⁴¹ Den detaljerade genomgången, där enbart städning av garderoberna tog en artikel i anspråk, ger en bild av hur mycket en husmor förutsattes vara okunnig i. Samma minutiösa fokus på minsta del i arbetsprocessen genomsyrar många artiklar.⁴² De två

39. IK 1942:2 s. 3, se även 1942:10 s. 2.

40. IK 1942:40 s. 2.

41. IK 1942:13 s. 2.

42. Ett exempel är det stående inslaget ”Veckans matsedel” där inte bara maträtter föreslås utan där en stor del är arbetsordningen som är systematiskt upplagd. Det understryker för det första idén om att det finns ett rätt sätt att göra saker på och för det andra betydelsen av att följa det rätta.

exemplen som anförts är representativa för ett genomgående mönster i talet om hur husmors uppgifter och aktiviteter skulle utföras.

Artikelserien vill få husmor att förstå att det finns ett rätt sätt och att detta inte bara gör städningen kvalitativt bättre utan även roligare. Det är ett av många exempel på hur tidskriften hanterar det till synes svåra läget med ransonering av förnödenheter genom att framställa det som en intressant, nödvändig och nästan lustbetonad uppgift för en husmor.⁴³

Det finns en norm att följa som bygger på det vetenskapligt testade.⁴⁴ Detta kräver en omkonstruktion av husmor. Yvonne Hirdman beskriver det så här:

Strategin att "modernisera" kvinnorna genom att förvandla deras område till en nyttig och viktig och därför vetenskapligt fruktbar plats, fick således som en ofrånkomlig konsekvens, att man förvandlade de svenska husmödrarna till amatörer. Genom att vetenskapliggöra deras område, amatöriserade man dem, för att på nytt kunna utbilda dem, göra dem till "yrkeskvinnor" inom hemmen.⁴⁵

Experterna var viktiga – det var dessa som skulle fostra husmor in i den nya tidens krav. Det fanns många experter som uttalade sig i tidningen och det fanns direkta uppmaningar att lyssna på experten, antingen i egen hög person eller genom att ta för vana att läsa det som experten skrivit:

När ni ska köpa skidor och själv inte är så kunnig ifråga om skidor, så ska ni tala om i sportaffären hur och var ni tänker använda skidorna samt hur tung och lång ni är. Sedan kan ni lugnt låta försäljaren välja åt er.⁴⁶

Följ alltid noggrant bruksanvisningarna som stå tryckta på alla tvättmedelspaket. De äro utarbetade av experter [...].⁴⁷

Husmor måste söka och ta emot instruktioner bland annat för att hon egentligen inte, som Yvonne Hirdman visar, hade några kunskaper. Nu krävdes nya kunskaper och färdigheter, vilket fortsättningen av det senaste citatet ger uttryck för: "[...]de tvättmetoder som brukades på

43. Hultqvist & Petersson (red.) (1995) s. 16–37.

44. Hirdman (2000) s. 205.

45. Hirdman (2000) s. 211.

46. IK 1942:2 s. 3.

47. IK 1942:2 s. 2.

mormors tid voro nog så bra då men passar inte alltid i vår tid.”⁴⁸ I det här fallet handlar det om att gamla tvättmetoder inte alltid fungerar med nya material men det finns också en antydning i vissa artiklar om att felet ligger i inställningen hos husmor till nya tekniker, som till exempel att vägra använda tvättmaskinen.⁴⁹

Vi finner i exemplen att det inte bara ställs krav på nya kunskaper utan också på nya sätt att ta till sig dem och att bygga upp ett förhållande till nya auktoriteter. Här skapas en sorts pedagogisk nyordning där lärandet sker på ett nytt sätt. Som pedagogiskt grepp användes i *ICA-Kuriren* experternas olika tilltal för att bredda och kontrastera gamla och nya kunskaper. Det gällde att både erkänna någon form av förkunskaper samtidigt som värdet av dessa kunskaper devalveras genom vetenskapliga rön och tekniska innovationer. Detta sätt att tala till läsaren återfinns till exempel i den återkommande typ av artikel som kallas veckans specialartikel. Ett exempel på hur gamla beprövade kunskaper ges ett vetenskapligt tillskott är en artikel om hur man väljer kött i charkuteributiken, där kemi och sunt förnuft förs samman. Målgruppen som tilltalas i artikeln är nygifta kvinnor som antas vara oerfarna: ”För Er, som måhända ännu inte är så van vid inköpen i charkuteributiken, följer här några små tips och praktiska vinkar.”

Dessa tips bestod i att använda alla sina sinnen och titta efter ”rätt färg”, känna ”rätt lukt” och kontrollera att köttet inte var ”klibbigt eller blodigt”. Vidare handlar texten om vilket kött som lämpade sig för olika sorters matlagning. Här för man in vetenskapliga förklaringar från områden som fysik och kemi. Till exempel förklaras att ”fettet spränger muskeltrådarna vid stekning och gör steken saftigare och mörare” eller att det inte är lämpligt att använda hängtt kött för kokning eftersom hängningen gör att en del ämnen bildas som gör att buljongen inte blir klar.⁵⁰

Sparsamhet som dygd

Sparsamhet kan sägas vara ett genomgående moraliskt budskap. Några begreppspar, som är tydligt kopplade till sparsamhet och uttalas explicit och implicit, är ordning och reda samt hel och ren. Men det kan också

48. IK 1942:2 s. 2.

49. Om husmor som motsträvig, se även IK: 1942:2 s.3, 1942:3 s. 2, 1942:39 s. 2 och 1942:42 s. 2.

50. IK 1942:1 s. 2. Om vetenskapliga förklaringar, se även 1942:8 s. 2, 1942:9 s.2 och 1942:10 s. 2.

knytas an till det rent ekonomiska och till ransoneringstidens förutsättningar som krävde sin hushållningsexpert. Även här balanseras inställningen till kvinnorna mellan deras stora betydelse och deras förmodat ringa kunskaper.

Ett återkommande tema i tidningen är hur viktigt det är att göra sina inköp rätt. Det är inte nödvändigtvis det billigaste som är det rätta. Det rationella var att köpa god kvalitet för lite mer pengar så att sakerna håller längre och fyller sin funktion. Felaktiga inköp var dyra inköp och i en tid av ransonering är det inte förvånande att detta ofta återkommer. Handla rätt ingick i högsta grad i husmors kompetens. Kompetensen karaktäriserades av ett spänningsfält – att både vara sparsam men också att köpa dyrt om det finns argument för en långsiktig hållbarhet och hög kvalitet. Exempel på detta är vanligast då det gäller klädinköp som till exempel i notisen ”Lite mera skovett om vi får be!”, men där det slås fast ”att köpa dyrt är att köpa billigt”.⁵¹ Den långsiktiga hållbarheten var emellertid kopplad till ett ofta förekommande, viktigt och på många olika sätt beskrivet kunskapsområde, nämligen att kunna bevara på rätt sätt och underhålla mat, råvaror, textilier och andra för hemmet viktiga ting och verktyg. I tipsrutor, notiser och artiklar ges råd och information om allt från att sy ihop skosnören som gått av i stället för att köpa nya, vädra och borsta kläder, lappa och laga eller skicka med maken en galge till arbetet för att rocken skulle behålla formen.⁵² För att inte tala om alla artiklar som beskriver hur man underhåller sina förråd, förvarar rätt och räddar konserver som börjat bli dåliga.⁵³

Just kristiden med dess begränsningar aktualiserar och accentuerar sparsamheten som dygd. Ett återkommande inslag i tidningen är en texttyp som kallas ”Uttalandet” där olika auktoriteter bidrar till konstruktionen av den nya husmodern:

Ingenting ont som inte har något gott med sig. Sålunda har kristiden nog lärt husmödrarna en hel del. Till exempel att man *kan* laga god mat billigt. Kristiden har väckt och stärkt husmödrarnas känsla för sparsamhet. Nu tänka de sig för innan de kastar bort något, de slösar inte med fett, tvättmedel, gas och annat som under goda tider.⁵⁴

51. IK 1942:1 s. 2. Andra artiklar på temat att spara genom att köpa dyrare t.ex. 1942:11 och 1942:25 s. 1. Eller som i IK 1942:5 s. 3. – spara genom att köpa mer. I det fallet handlar det om att ha minst två par skor att alternera med så sliter man inte så mycket på vart och ett.

52. IK 1942:2, 1942:5 s. 3, 1942:15 s. 2, 1942:32 s. 2 och 1942:33 s. 2.

53. Se tex. IK 1942:3 s. 1 och 1942:4 s. 3.

54. IK 1942:2 s. 3.

Vidare att påstås att husmödrarna nu är mer tillfredsställda med sitt arbete i hushållet och att det borde vara roligare att ställas inför en svår uppgift som fordrar eftertanke och uppfinningsrikedom. Svårigheter förvandlas till framgång för husmödrarnas kunskaper och förmåga att spara och bevara. Anslaget appellerar också till en husmor som gillar utmaningar. Återigen anspelas på glädje och tillfredsställelse som motivation att utveckla kunskaper som skapar en förändrad, ideal livsstil. En annan pedagogik är att koppla på moraliska antydningar för att få slö-sarna att skämmas. I artikeln "Ammoniak är bra för lite av varje", anklagas husmödrarna för att ha använt för dyra medel till fläckborttagning och städning och det konstateras att: "det behövdes ett världskrig för att den betydligt billigare ammoniakerna – som alls inte luktar illa! – skulle få komma till sin rätt." Artikelförfattaren antyder att lättja och otillbörlig känslighet inte passar sig för den goda husmodern.⁵⁵ Eller som här:

Salt är ett utmärkt hjälpmedel. "Många kilo smör och åtskilliga säckar mjöl skulle ha undgått att bli förstörda om okunniga husmödrar vetat, att [...] [...] Saltet är också mycket användbart vid olika slags arbeten i hushållet.⁵⁶

I samma citat får husmor både skäll och upplysning, viktiga kunskaper måste förmedlas så att negativa effekter kan förhindras och positiva uppstå. Att kunna allt om salt sparar pengar och löser olika hushållsproblem, som till exempel fläckborttagning.

I alla tre fallen speglas en underliggande målsättning om grundläggande förändring. Det är inte bara nya kunskaper det handlar om utan (ut-)bildning för förändring av individens tänkande och handlande. Med stöd hos Foucaults resonemang om styrningsmentalitet kan man därför se hur kriget och ransoneringen görs till en positivt verksam kraft i skapandet av husmor.⁵⁷ Ransoneringen är en tydlig orsak till den bromsande aspekten i utvecklingen av konsumtionssamhället, och de moraliska anspelningarna i kombination med spara- och bevarakunskaperna knyter an till en underliggande dygdetik som i sig bidrar till en inbromsande effekt.

Att vara sparsam i bemärkelsen att återanvända och vara aktsam om

55. IK 1942:3 s. 2.

56. IK 1942:4 s. 3.

57. Foucault (1994) s. 201–222.

både mat och ting motsäger vinstintresset från ICA. Men de behöver konstruera "sin expert", en särskild sorts husmor, som sedan kan användas i marknadsföringen av olika varor. Tidningen kallar in en expert vid bedömning av nya varor och nya arbetssätt. Därför blir det viktigt att husmor framställs som en auktoritet i ämnet. Expertis och experter betraktas här som sociala fenomen och bygger på särskilda relationer.⁵⁸ ICA-Kurirens konstruktion av husmor som expert kan belysas med vad Boel Berner i sin tolkning av Zygmunt Bauman säger om att "experten måste få människor att lita på att experterna vet bäst; brukaren måste övertalas, enrolleras och engageras i verksamheten."⁵⁹ Det är ett annat sätt att beskriva det som Kenneth Hultqvist och Kenneth Petersson säger att en poäng med en styrningsform, som utifrån en statlig intention appellerar till individens sätt att tänka och handla, är att den sker med stöd av vetenskapliga discipliner.⁶⁰ Husmödrar som talar till andra husmödrar om olika varors förträfflighet kan ses som ett grepp som utgår från den här typen av logik. Det blir som tydligast i reklamen. Ett exempel är reklamen för Corona Ättiksprit som slog fast att "Erfarna husmödrar väljer Corona Ättiksprit", som också var ICA-handlarnas eget märke.⁶¹ Med utgångspunkt i konstruktionen av husmor som ICA-handlarnas expertis går det att förstå att tidningen lyfte fram både de billiga alternativen och de kloka inköpen, vilka annars står i ett visst motsatsförhållande till varandra. Detta konstruerade en expert som ingav förtroende både genom sin kunskap och genom sin moral.

Effektivitet genom avvägning

De nya tiderna och särskilt de omständigheter som kriget skapade krävde en rationell husmor som systematiskt kunde planera allt som rörde hennes vardag. Att allt inom hemmets väggar ska göras så effektivt och snabbt som möjligt är ett genomgående tema. Här är ett exempel:

Åt Er unga husmödrar vill jag ge ett gott råd: lär Er att rationalisera. Det vill säga: lär Er från början att hushålla med **tid, krafter och pengar**. Det kan inte hjälpas att det är ett rätt påkostande arbete att sköta ett hem väl.⁶²

58. Berner (1999) s. 481–483.

59. Berner (1999) s. 481–483

60. Hultqvist & Petersson (1995) s. 27.

61. Se t. ex IK 1942:36 s. 2.

62. IK 1942:3 s. 1 [emfas i original].

Sedan ges en mängd exempel. Här ett sådant:

Kom så ihåg att Ni spar en massa tid genom att ha allt på sin rätta plats. Tänk vad mycket fortare och bättre arbetet löper, när man precis vet, var allting finns. Letandet är förspilld tid, och det måste Ni undvika.⁶³

Vikten av att skaffa och använda de rätta redskapen som bidrar till att spara tid lyfts fram. Här uppmuntras det exempelvis till att införskaffa emailjerade formar och grytor eftersom det går att ta grytan direkt från spisen in på matbordet. Men i samma andetag påpekas det att man inte ska kasta bort den utrustning som redan finns. Skrivningarna pekar mot en inom flera områden återkommande balansakt, en förmåga till avvägning som tillskrivs den framgångsrika husmodern. I exemplet handlar det om att spara tid utan att ge avkall på estetiken som uppfattas som viktig för trivseln i hemmet. Att köpa dyrt för att spara pengar eller att lägga ner tid på att strukturera arbetet för att göra tidsvinster är andra exempel. I stort och smått framträder kravet på denna förmåga och målet var största möjliga effektivitet.

Den dyrbara tiden och den nya tiden

Kristiden kan förväntas uppmuntra till ekonomisk sparsamhet och rationalisering av arbetet ge upphov till sparad tid. Under 1942 accentueras båda och kopplas gärna samman som det här citatet visar:

Under alla tider gäller för en husmor att "tid är pengar"; för närvarande är denna regel mer aktuell än någonsin.⁶⁴

Därefter lyfts firma Carl Hägström fram där det finns en avdelning som säljer varierande tekniska artiklar som underlättar en husmors vardagliga arbete. Med andra ord fanns ekonomiska intressen bakom argument för effektivisering.

Men det väcker också frågan om vad husmor ska göra med den tid som blir över. Är det ett underförstått budskap att hon just nu behövs bättre i yrkeslivet? Eller handlar det om att den tid som sparas genom olika rationella lösningar ska återinvesteras i hemmet och höja kvaliteten för de som bor där och därmed också bidra till ökad trivsel i det större folk-

63. IK 1942:3 s. 1.

64. IK 1942:7 s. 2.

hemmet? En möjlig tolkning är att det handlar om både och. Tolkningen kan göras med stöd både i tidens folkhemsretorik och i det vi vet om den senare utvecklingen som till viss del fick skjuts av kristidens behov av kvinnlig arbetskraft.⁶⁵

I ett annat exempel från serien "Uttalandet" görs en intressant och en till synes motsägelsefull tolkning av husmors arbete. Texten inleds på följande vis:

En av mina vänner förtrogen i ekonomiska ting brukar berätta sagan om tygstycket, som en gång via västgötaknallens rygg ramlade ner i det svenska bondehemmet och därmed slog sönder det gamla självhushållet. När hon, forna tiders husmoder, mötte detta underbara tygstycke, räknade hon nämligen så småningom ut att det var klokare att köpa detsamma än att själv spinna, väva och färga.⁶⁶

Det fortsätter med en beskrivning av att det som nu sker bara är början på en revolution vad gäller familjens förplägnad. Den gamla naturhushållningen kommer på sikt att upphöra: "Man kommer helt enkelt inte ha råd till att anslå två à tre timmar till anrättande av ett middagsmål." I stället kommer husmodern "underfund med att det är klokt att utnyttja de billiga priser, som modern effektiv industri och varudistribution förmått åstadkomma." Och vidare:

Hon kommer i affärerna köpa mer och mer mat i för konsumenten mer eller mindre färdigt skick. Undervärderingen av den husliga arbetskraften kommer så småningom att upphöra.⁶⁷

Hur då? frestas man att fråga, men det är en fråga färgad av nutida värderingar. Uttalandet vilar på en nedskrivning av en äldre kokkonst och en annan typ av kunskaper kring råvaror samt en stark tilltro till nya produkter. Husmor är här som vi ser en hon medan de andra huvudaktörerna i det som beskrivs som hemmets revolutionsdrama är män, det vill säga livsmedelsfabrikanten och specialhandelsbiträdet. Relationen vilar på den industriella strukturen vilket framgår tydligt av följande citat:

65. Johanna Overud, *I beredskap med Fru Lojal: Behovet av kvinnlig arbetskraft i Sverige under andra världskriget* (Stockholm 2005).

66. IK 1942:5 s. 2

67. IK 1942:5 s. 2

Den förres fabriker [livsmedelsfabrikantens] äro de moderna häxköken, där vetenskapens allra sista upptäckter exploateras. Och specerihandelsbiträdet å sin sida blir husmoderns verkliga vän och rådgivare. Han måste för framtiden utom försäljningspsykologi och varukännedom även studera födoämneslära och kokkonst. Liksom han måste lära sig att till exempel jonglera med kilowatt och dekalumen måste han veta mer och mer om kalorier och vitaminer.⁶⁸

Artikelförfattaren ser utgivandet av *ICA-Kuriren* som: "Första steget till ett intimare samarbete mellan de svenska husmödrarna och deras specerihandlare [och han är] övertygad om att detta samarbete kommer att få en utveckling som vi i dag icke ana."⁶⁹

Här ser vi en träffsäker beskrivning på hur det gamla bondesamhällets husmorsideal argumenteras bort medan den nya moderna husmodern omformas från producent till konsument. Men det visar också vilka som uppfattades vara de nödvändiga aktörerna. I *ICA-Kurirens* spalter finns aktörerna både beskrivna och aktiverade för att skapa en ny relation av betydelse för den nya konsumtionsekonomi.

På husmors axlar vilade nationens välstånd tungt vilket framgår med tydlighet i citat som detta:

När denna tids historia en gång ska skrivas, [...] då må den svenska husmodern komma att stå i centrum av bilden. Det var hon som med sin yrkesskicklighet, sin lojalitet och sin goda vilja åstadkom att den stora fördelningsapparaten inte kärvade och skar ihop utan förblev en effektiv maskin.⁷⁰

Andra citat understryker hennes ekonomiska betydelse som expertkonsument men i folkhemstanken axlade hon också ansvaret för familjens trivsel och hälsa. Dessa två ansvarsområden länkades ofta ihop och hämtade argument både från näringslära, psykologi, estetik och uppfinningsrikedom.

Matsäcken kräver omsorg och återkommande i veckans specialartikel undervisas husmor i konsten att inte bara laga näringsriktig mat med begränsad tillgång till råvaror, utan också att göra det så estetiskt och aptitligt som möjligt eftersom det är viktig för familjens välmående. För detta krävdes inte bara de nödvändiga faktakunskaperna inom nä-

68. IK 1942:5 s. 2

69. IK 1942:5 s. 2

70. IK 1945:1 s. 2.

ringslära. Här ställs också krav på förmågor som estetiskt omdöme och kreativitet för att få med familjen på noterna.⁷¹ Inte sällan uppmanas husmor aktivera sin fantasi: ”Med någorlunda fantasi bör alltså en husmor kunna komponera födan så, att kroppen får sitt nödvändiga kvantum av samtliga av dessa så viktiga ämnen.”⁷² Med andra ord ställs stora och mångfasetterade krav på den nya husmodern.

Att leva sin kunskap så att det syns

Vi har hittills framhållit att den husmor som skrivs fram i *ICA-Kuriren* var ett projekt som skulle kunna mer, annat och ha tillägnat sig nya förmågor. Flera artiklar skvallrar om att denna nya husmor också har en livsstil som genomsyras av de nya kunskaperna. Denna livsstil var synlig för utomstående betraktare, något vi kan ana i artikeln ”Lite mera skovett om vi får be!”, en artikel inte bara om hur man vårdar skor utan också om vilken typ av människor som vårdar respektive inte vårdar sina skor:

Man ser först till att man är hel och välvårdad ifråga om skodonen innan man sätter på sig eleganta kläder. [...] Och inte nog med att man ska ha välskötta skor, man ska ha rätt sko vid rätt tillfälle. Det är inte alla som har saken riktigt klar för sig än.⁷³

Det tydliga moraliska budskapet är att allt hushållsarbete i princip kan rationaliseras och effektiviseras. Allt inom hemmets väggar ska göras så effektivt och snabbt som möjligt. I det ingår att hålla ordning och reda på allt som har med hushållet att göra. Man uppmanas att inte låta skafferiet fyllas med halvfyllda påsar och matrester:

Skaffa glasburkar, man får sådana för överkomligt pris, till specerier och kryddor. Det ser snyggare ut, och Ni ser genast, om någonting fattas, Vad jag här sagt om skafferiet gäller också om Edra garderober. Häng undan allt som ej behövs för årstiden. En garderob får ej vara en skrubb där man utan urskiljning slänger undan likt och olik.⁷⁴

Under rubriken ”Vad bör finnas i ett husapotek?” hävdas att hushållet bör ha ett husapotek inte för stort (lagom är det nödvändigaste), var det

71. IK 1942:2 s. 2.

72. IK 1942:2 s. 2.

73. IK 1942:1 s. 2.

74. IK 1942:3 s. 1.

bör förvaras (ej i låda eller skafferi), hur det ska vara strukturerat (två hylor, en för invärtes- och en för utvärtes medicin).⁷⁵ Färgkodade kategorier från apoteket bör upprättas och skiljas från egna dekokter, det var enligt experterna viktigt att skriva på burkarna vad de innehöll. Vi räknade till 32 artiklar som bör ingå i det allra nödvändigaste. I artikeln ges också information om var husmor kunde införskaffa lite mer specialartiklar. Det gällde till exempel bäcken och uringlas, ryggstöd och gummikransar.

Förmågan att vara rationell och systematisk gick hand i hand med budet om ordning och reda. Det är en ordning och reda som inte bara organiserar hemmet utan också blir ett visuellt uttryck för den nya husmodern och samtidigt en möjlighet att värdera hur väl hon lyckats i sin förändring. Den nya husmoderns kunskaper tog gestalt i hur hon klädde sig och sin familj, hur hon ordnade i sina skåp och lådor. I nyss nämnda artikel står det inte bara vad som ska finnas i ett husapotek utan även vilken sorts skåp som är att föredra samt hur innehållet i skåpet ska organiseras.⁷⁶ Det är inte utan fog man kan säga att den nya husmodern framträder när man öppnar hennes garderob eller städskåp.

Sammanfattning och konklusion

I *ICA-Kurirens* spalter konstrueras ideal för husmodern och dennas kunskaper och färdigheter. Den tar sig konkreta uttryck i allt från veckomatsedlar och städscheman till glasburkar och skurborstar. I det konkreta, i tingen, handlingarna, råden och tilltalen, blir en intressant pedagogisk påverkansprocess synlig. Processen bidrar till konstruktionen av en viktig aktör för konsumtionssamhället – husmor – i en tid när krig bromsade möjligheten att konsumera. Det är viktigt att påminna sig om att vid tidpunkten för tidningens tillkomst var det ovisst hur länge kriget och ransoneringen skulle fortgå. Talet om husmor får därmed en specifik prägel som karaktäriseras av spänningar mellan den sparsamhet som tiden krävde och en tro på framtid där rationalitet och vetenskap utvecklar hemmets praktiker. En intressant relation framträder i materialet, en triad som består av experten, handlaren och husmor. Relationen bygger på olika grader och typer av expertis. I tidningen tillskrivs triaden ett viktig nationalekonomiskt och socialpolitiskt ansvar. För att kunna

75. IK 1942:1 s. 3.

76. IK 1942:1 s. 3. För fler exempel på ordning i skåpen se t.ex. IK: 1942:3 s. 1; 1942:13, s. 1. Se även 1942:14 s. 2 hur dessa skulle städas.

ingå i relationen måste emellertid husmor reformeras och meriteras med hjälp av expertvärlden. Det är som vi har nämnt tidigare exempel på en styrningsform som kännetecknas av att gå från ett centrerat styre till ett decentrerat styre där individerna fostras att till att vara agenter för en påbjuden förändring.⁷⁷

Upplevelsen av att det både fanns och behövdes nya kunskaper för hushållningen förefaller genuin i texterna. Det nya kontrasteras explicit mot det gamla och värderingen är tydlig – det gamla är negativt och det nya är positivt. Att texterna har ett pedagogiskt syfte är också påtagligt. Skribenterna skriver för att påverka, anslagen är (ut-)bildande. Så vad var det som konstruerade husmor i *ICA-Kuriren*? Svaren kan delas upp i tre kategorier: nya förmågor, nya ämneskunskaper och utveckling genom nytt lärande.

En grundläggande ny förmåga som den moderna husmodern behöver utveckla är det systematiska tänkandet, planerandet och utförandet av alla aktiviteter i hushållet. I rationaliseringens tidevarv behövde inte bara industrins arbete organiseras systematiskt utan även hushållens. Husmors alla göromål från disk till storstädning krävde inledningsvis noggrann planering för att sedan kunna utföras systematiskt. Ett bra exempel är principen om att "städa inifrån och ut", eller förvara maten i glasburkar för att ha översikt och kontroll över livsmedlen. Det systematiserade tänkandet och arbetandet syftar till ökad effektivitet, trivsel, materialvårdande effekter och, inte minst, tidsvinster. Idéerna om trivsel och materialvård kan vi förstå mot bakgrund av folkhemsbyggandet och kristiden även om det inte uttrycks explicit i tidningen. Tankar och idéer om vad den intjänade tiden skulle användas till finns inte heller explicit uttryckt. En möjlig förklaring kan vara att man haft den förvärsarbetande kvinnans tidsbrist i åtanke men faktum är att hon är ovanlig i *ICA-Kurirens* berättelser under det studerade året. En annan aspekt som talar mot att förvärsarbetet börjat göra avtryck 1942 är att den mängd sysslor som beskrivs och där tillvägagångssättet förutsätter en hemmavarande kvinna. Tidningen vänder sig till exempel uttryckligen till den kvinna som sköter hushållet utan hjälp. Detta skulle i stället peka mot att det handlar om kärnfamiljens modell i en ny arbetarklass som tar över vad som varit medelklassens enlördagsstruk-

77. Hultqvist & Petersson (1995) s. 25.

tur. Hemmets trevnad är en betydelsefull bas i folkhemsideologin och den tid som skapades genom husmors systematiska arbete kan mycket väl tänkas ha varit avsedd för att bidra till denna trivsel. Ett stort samhällsansvar tillskrivs husmor och i detta ingick förutom ett ekonomiskt ansvar även ett socialt. Det framgår inte minst genom de nya kunskaper hon förväntades förvärva och använda. Det systematiska ordnandet har också en disciplinerande funktion som passar väl in för en aktör med stort ansvar. Det gällde emellertid enbart inom ramen för hemmet men förväntades inte göra avtryck på någon politisk nivå, husmor verkställde redan fattade politiska beslut.⁷⁸

Begreppen systematisk, rationell och effektiv är framträdande i tidningen och beskriver ett önskvärt sätt att tänka och arbeta på. Mindre explicit men fortfarande tydligt är också kravet på en förmåga till avvägning eller balans i beslut och handling. Det framstår som en underliggande förutsättning för det rationella som ibland annars skulle få något motsägelserfullt över sig. Till exempel skulle husmor köpa dyrt för att spara pengar, lägga ner tid på att planera för att göra tidsvinster, och balansera praktiskt nytta med estetiska krav. Balansen mellan funktion och utseende är framträdande i tidningen. Ett exempel på detta är uppmaningen att införskaffa emaljerade (fina) karotter som man både kunde laga maten i och ställa direkt på bordet.

Det moderna hushållandet hämtar sin kunskapsgrund från nya ämnesområden. För att husmor ska kunna komponera och tillaga maten rätt behöver hon kunna en del näringslära men också en del kemi. Kemi är också ett ämne som dyker upp när det handlar om städning och tvätt. För att kunna ta hand om familjen introducerades psykologi. De vetenskapliga kunskaperna är ett intressant område med flera dimensioner. Å ena sidan visas de upp och presenteras som något nytt, å andra sidan verkar de i stället återintroduceras i ny form. Med det menas här att tidningen gärna pekar på att en del gamla knep och knåp i hushållet ännu fungerar bra, men i sammanhanget ges de en vetenskaplig förklaring. Strävan att vetenskapliggöra vardagskunskap kan ses i relation till en för tiden pågående diskurs om hemarbetets professionalisering.⁷⁹

78. Jämför t. ex. den underordning som beskrivs i Jenny Björkmans "Rätten till det goda hemmet: Om bostadsinspektion i 1930-talets Stockholm", i Christina Florin, Elisabeth Elgán & Gro Hagemann (red.), *Den självstyrande medborgaren? Ny historia om rättvisa, demokrati och välfärd* (Stockholm 2007) s. 107–129.

79. Lindell (1992) kap 6.

Samtidigt är det viktigt att framhålla att husmors relation till det vetenskapliga handlar om att praktisera vad som slagits fast av auktoriteter högre upp i kunskapshierarkin. Ett möjligt sätt att beskriva detta är att låna begreppet distanserad närhet.⁸⁰ Med distanserad närhet menas att husmor förväntades se sina i praktiken förankrade, beprövade, bekanta och vardagliga kunskaper på önskvärt sätt. Detta skulle åstadkommas genom att med hjälp av nya kunskaper, förhållningssätt och experternas stöd, distansera sig från sina dagliga aktiviteter och se på dem på ett professionellt sätt snarare än ett oreflekterat förtroget sätt.

ICA-Kuriren var en informationskälla till nya produkter samtidigt som den också framhöll vikten av att husmor skulle hålla sig informerad om det senaste inom hushållningens område. Detta belyser en del i det nya lärande som husmor genom *ICA-Kuriren* fostras i. Dels handlar det om ett nytt textbaserat lärande, dels om att bygga upp en relation till nya auktoriteter. *ICA-Kuriren* var ett forum för experters uttalanden och husmor uppmanas att lyssna till dem på olika sätt. Hon ska fråga handlaren om råd vid inköp och hon ska läsa information och upplysningar i *ICA-Kuriren*, men även i instruktionsböcker och anvisningar på till exempel förpackningar. Som en konsekvens kan man tala om att husmor samtidigt som hon laddas med nya kunskaper som ska stärka hennes professionalitet förväntas förhålla sig kritisk till sin egen kunskap och alltid söka råd från experter. Att överlåta valet av skidor till försäljaren är ett tydligt exempel på detta. I kontrast till dagens kundcentrerade diskurs skulle en sådan uppmaning framstå som om inte orimlig så i alla fall märklig. Vår egen tidsanda präglas av valfrihet och individualism. I dag är det kunden som gör det aktiva valet baserat på information från försäljaren – inte tvärtom.

Som vi nämnde i artikelns inledning är hushållningens pedagogiska innehåll förankrat i en historisk och kulturell kontext och befinner sig därmed i ständig rörelse. Analysen av *ICA-Kuriren* ger en, i förhållande till både tiden före modernitetens genombrott och i dag, starkt kontrasterande bild av hushållning ur flera aspekter. Till exempel kan vi konstatera att tilltalet förändras över tid och gamla kunskaper omformuleras snarare än byts ut helt och hållet. I dag riktas tilltalet inte till en specifik

80. Se Elisabeth Hultqvists översättning och urval av Muel Dreyfus "Le Metier d'educateur", i Broady Donald (red.), *Kultur och utbildning: Om Pierre Bourdieus sociologi* (Stockholm 1985) s. 140.

husmor utan till individen. *ICA-Kuriren* 1942, i egenskap av pedagogisk text, speglar därmed också en annan styrningsteknik än den som påverkar dagens hushållningsdiskurs i relation till konsumtionssamhället. Hushållandets pedagogiska innehåll i vår nutid påverkas, liksom under krigets ransoneringsperiod, av både konsumtion och återhållsamhet. Att både gasa och bromsa är en process som är tydlig i 1940-talets hushållningsdiskurs och kriget är en lika tydlig orsak till detta. Men även om konsumtionen hämtade sig och accelererade från 1950-talet så finns exempel på inbromsningar i hushållningens diskurs även i dag. Det är, anser vissa, nödvändigt att införa ransonering av både användande av fossila bränslen och internet.⁸¹ Återigen hamnar kunskaper i fokus. Men i jämförelse med 1940-talets rationaliseringsrörelse handlar det om att återuppliva gammal kunskap i stället för att skapa ny. Det pekas bland annat på vikten av att återta förlorad kunskap, till exempel att kunna odla sin egen föda.⁸² Den så kallade tanttrenden väcker liv i aktiviteter som att lappa, laga, baka och tillverka själv med hänvisning till nya begrepp inom hushållning som återvinning och närproducerat.⁸³ Vår tids sätt att tänka gör att dessa idéer kan uppfattas som ett försök till inbromsning av samhällsutvecklingen. Detta beror till stor del på dessa idéers relation till den rådande, eller möjligen hegemoniska, tankemönster att samhällets existens är beroende av ständig tillväxt och att denna utveckling rör sig i en bestämd riktning – framåt. Idén är att det krävs lagstiftning och statlig intervention, men också ett tankeskifte för enskilda medborgare för att kunna ta tillbaka den gamla kunskapen och de gamla utrymmen där dessa kunskaper kan omsättas.⁸⁴ Det skulle betyda att gemene man byter ett grundläggande tankemönster som byggt på en tro på ständig ekonomisk tillväxt och fördelarna med konsumism till ett motsatt tankemönster där begränsningar spelar en nyckelroll och produktion inte är förbehållet marknaden. Sådana tankeskiften kan beskrivas som mekanismer för skapandet av nya identiteter.

81. Björn Forsberg, *Omställningens tid: Tillväxtens slut och jakten på en hållbar framtid* (Stockholm 2012).

82. Forsberg (2012) s. 305–342

83. Se t.ex. Elin Ek, *Supertanten – För dig som redan är en och för dig som vill bli: Sylt, småkakor, syjuntor och civilkurage* (Stockholm 2011). Fenomenet speglas också i dess kritik som i Josefin Adolfssons inlägg i radioprogrammet OBS, Pt, Sveriges radio, (13/4 2012).

84. Idén finns beskriven i Forsberg (2012) och är hämtad från Rob Hopkins, *The transition Handbook: From Oil Community to Local Resilience* (Totnes 2008).

Ransoneringen under andra världskriget gjorde att hushållning var nationellt och statligt påbjuden. En styrmekanism på en annan nivå var det budskap som framställdes i *ICA-Kuriren* som riktades mot husmors ansvar och omoderna kunskaper. Det är en period då urbaniseringen succesivt ökar, men landsbygden utgör fortfarande en stor grupp. Dessa var ofta självförsörjande och därmed borde de ha uppfattats som en särskilt viktig grupp att nå med nya konsumtionsmönster. I *ICA-Kurirens* egen undersökning 1944 bestod största andelen läsare av landsbygdsbefolkning, både kvinnor och män.⁸⁵ I dag tar sig påverkan från staten mer indirekta former, till exempel i lagstiftning som berör producenter i första hand och sällan konsumenter direkt. Att vara upplyst konsument innebär att vi fortfarande ska läsa noga på förpackningarna men det är vi som gör valen och därmed också bär ansvaret. Det finns en moraliskt påbjuden hushållning som tar sig uttryck i sopsortering och handel med ekologiska eller miljömärkta varor.

I *ICA-Kuriren* är husmor den tydliga och enda aktören i ett omfattande men väldefinierat uppdrag. *ICA-Kuriren* som privat aktör blev därmed också en aktör som under ransoneringstiden skapade ett drivhus där tilliten till den statliga regleringen frodades. Nya kunskaper, konsumtionsmönster och tankesätt växte fram och husmor framställdes som nationens räddare i nöden.

The educational content of housekeeping – An analysis of *ICA-Kuriren* 1942

In 1942 the practical knowledge of housekeeping in Sweden was formulated, legitimized and materialized largely under the influence of government actions. The period is characterized by ideals grounded in science and rationality, Second World War rationing and the societal project of *folkhemmet*, "the people's home." The practice of housekeeping is investigated through an analysis of *ICA-Kuriren*, a periodical published by a consortium of food wholesalers, that was first issued in 1942 and was widely distributed to Swedish households. Located at the intersection of social history and the history of education, the focus is on the discursive construction of the figure of the "housewife," the most important agent in the sociopolitical and pedagogical

85. K 1944:47

cal process that aimed at changing practices of housekeeping. There were tensions in this discursive construction of the housewife between rational and non-rational thought, with the preference always being for the rational. It can be found in a variety of contrasts, between new and old knowledge and between the experienced and the inexperienced, and the knowledgeable and unknowledgeable housewife. Another tension was embedded in the encouragement to both be frugal and to buy and consume expensive items.

Keywords: Sweden, 1940s, World War II rationing, housekeeping, governmentality